

Prioriterade prejudikatfrågor 2022

Prioriterade prejudikatfrågor

Riksåklagarens uppgift som åklagare i Högsta domstolen syftar till att få fram en enhetlig och tydlig praxis i rättsliga frågor av betydelse för åklagarverksamheten. Till ledning för vilka rättsliga områden som från åklagarsynpunkt bör prioriteras har Åklagarmyndigheten och Ekobrottsmyndigheten gemensamt listat ett antal aktuella prejudikatfrågor.

Områden där praxis saknas

Straffrättsliga verktyg mot organiserad brottslighet

- Utvidgad kriminalisering

Under år 2016 infördes ett nytt underlåtenhetsbrott i 23 kap. 6 § brottsbalken; den som har ett bestämmande inflytande i en sammanslutning och låter bli att förhindra vissa allvarliga brott inom ramen för sammanslutningen kan dömas för det. Vidare infördes nya och ändrade kvalifikationsgrunder för grovt brott när det gäller olaga tvång, utpressning samt våld och hot mot tjänsteman. Utvecklingen av praxis bör alltså bevakas.

Penningtvätt

- Beviskravet

Det finns behov av vägledande uttalanden om vad som krävs för att bevisa brott eller brottslig verksamhet.

- Näringspenningtvätt

För straffansvar krävs att omständigheterna är sådana att det skäligen kan antas att åtgärden är vidtagen i penningtvättssyfte. Enligt förarbetsuttalanden är det för bestämmelsens tillämpning inte avgörande om egendomen härrör från brott eller brottslig verksamhet. Grunden för straffansvaret är i stället att gärningsmannen gör sig skyldig till ett klandervärt risktagande. Eftersom en penningtransaktion i sig normalt inte kan anses som något misstänkt bör det i regel föreligga någon kvalificerande omständighet för att en sådan transaktion skäligen ska kunna antas vara vidtagen i penningtvättssyfte. Som ett exempel på en sådan omständighet nämns sättet på vilket transaktioner genomförs. Vägledande uttalanden behövs om vilken typ av omständigheter som krävs för att kontotransaktioner skäligen ska kunna antas vara vidtagna i penningtvättssyfte.

Ekobrott

- **Påföljdsbestämning för marknadsmissbruksbrott**
Lagen (2016:1307) om straff för marknadsmissbruk på värdepappersmarknaden trädde i kraft den 1 februari 2017 och anger ett höjt straffmaximum för grova brott. I förarbetena till den nya lagstiftningen framgår tydligt att ett av lagstiftarens syften med den nya lagen är en skärpt syn på marknadsmissbruksbrott. I propositionen hänvisas även till HD:s uttalanden i NJA 2008 s. 292, där domstolen uttalade att det typiskt sett finns en presumtion för fängelse även vid insiderbrott av normalgraden. Det finns behov av vägledande uttalanden särskilt när det gäller påföljden för grova insiderbrott. Även gällande påföljden för grov marknadsmanipulation, som borde ha samma presumtion för artvärde och fängelsepåföljd, behövs ett klagörande.

- **Straffansvaret vid ekobrott i företag**

Åtal för bokföringsbrott och skattebrott begångna i företag innefattar ofta ett påstående om att den tilltalade på grund av sin ställning som företrädare haft ett ansvar för företagets bokföringsskyldighet eller redovisningsskyldighet i fråga om skatt och avgift. Straffbestämmelserna om bokföringsbrott och skattebrott är dock utformade på ett sätt som inte förutsätter någon viss ställning för att straffansvar ska bli aktuellt, men i vissa fall kan ställningen ha betydelse för att man ska kunna avgränsa kretsen av personer som kan drabbas av straffansvar. Det behövs vägledande uttalanden från Högsta domstolen om i vilka fall man bör falla tillbaka på ställningen för att göra den avgränsningen.

29 kap. 5 § brottsbalken - billighetsskäl

- **Strafflindring vid medverkan till utredning av egen brottslighet**

Enligt 29 kap. 5 § första stycket 5 brottsbalken ska rätten vid straffmätningen beakta bl.a. om den tilltalade lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet. Högsta domstolen har meddelat ett avgörande om tillämpningen av bestämmelsen ("Narkotikadistributören" NJA 2021 s. 525). I det målet stöddes misstankarna även av annan utredning, särskilt beslag som gjordes i direkt anslutning till gärningen. Det finns behov av ytterligare vägledande uttalanden från Högsta domstolen

om vilken grad av medverkan som krävs och vilken strafflindring som kan ges i förhållande till medverkansgrad och brottslighetens straffvärde i fall då den tilltalade lämnat uppgifter om brottsmisstanken innan någon annan väsentlig utredning funnits och då uppgifterna därmed haft en helt avgörande betydelse för utredning av brottsmisstanken.

Utvisning

- **Alternativt skyddsbehövande**

I 4 kap. 2 § utlänningslagen finns definitionen av alternativt skyddsbehövande. Den som faller in under definitionen har inte flyktingstatus och omfattas därför inte av regleringen i 8 a kap. 2 § andra stycket om särskilt uppsatta krav för utvisning på grund av brott. (För alternativt skyddsbehövande föreligger dock ofta verkställighetshinder). Det finns behov av vägledande uttalanden om vad som krävs för att utvisa en alternativt skyddsbehövande person.

6 kap. brottsbalken

Den 1 juli 2018 genomfördes omfattande ändringar i 6 kap. brottsbalken. Följande punkter är av särskilt intresse vad gäller behovet av prejudikatbildning.

- **Våldtäkt**

Den nya lydelsen innebär flera förändringar i förhållande till vad som har gällt tidigare. Den grundläggande skillnaden jämfört med den tidigare lydelsen är att våld eller hot eller utnyttjande inte längre är en nödvändig förutsättning för brottet. Grunden för den nya bestämmelsen är i stället att gränsen för vad som är straffbar gärning enligt huvudstadgandet går vid om deltagandet i den sexuella handlingen är frivilligt eller inte. Vägledande uttalanden behövs främst när det gäller vad som inte är frivilligt deltagande och på vilket sätt den nya gränsen för vad som är en straffbar gärning påverkar straffvärdet för de gärningar som tidigare bedömts ligga i den nedre delen av straffskalan.

- **Grov våldtäkt**

Straffminimum för grov våldtäkt har höjts till fängelse i fem år. Höjningen syftar till att höja straffnivån för brottet. Ändringen är inte avsedd att påverka gränsdragningen mellan brott av

normalgraden och grovt brott. I uppräkningslistan av omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt har det gjorts ett tillägg som innebär att det särskilt ska beaktas om gärningspersonen med hänsyn till offrets låga ålder visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Syftet är att säkerställa att offrets låga ålder får ett tydligt genomslag som kvalificerande omständighet i rubriceringsfrågan.

• **Oaktsam våldtäkt och oaktsamt sexuellt övergrepp**

Detta är nya brott som införts i 6 kap. 1 a § respektive 6 kap. 3 § brottsbalken. I subjektivt hänseende krävs endast grov oaktsamhet när det gäller omständigheten att den andra personen inte deltagit frivilligt. I övrigt fordras uppsåt. Bedömningen ska ta sin utgångspunkt i vad som är styrkt om gärningen och omständigheterna runt densamma. Vägledande uttalanden behövs avseende vad som är att anse som grov oaktsamhet.

• **Oaktsamhetskravet i 6 kap. 13 §**

Paragrafen innebär att ett allmänt oaktsamhetskrav gäller beträffande målsägandens ålder. Någon kvalificerad form av oaktsamhet krävs alltså inte. Oaktsamheten kan vara antingen medveten eller omedveten. En allmän oaktsamhetsbedömning ska göras. Samtliga för gärningspersonen iakttagbara omständigheter som inträffat, eller förhållanden som förelegat, vid tidpunkten för gärningen ska beaktas. Vägledande uttalanden om vad som krävs för att oaktsamhet ska anses föreligga behövs.

• **Somnambulism**

Det förekommer att gärningspersoner påstår att de begått exempelvis ett sexuellt övergrepp i sömnen och därmed saknat uppsåt. I hovrättspraxis behandlas i de flesta fall ett påstående om bristande uppsåt på grund av sömn på samma sätt som en invändning om nödvärn, vilket innebär att åklagaren ska motbevisa påståendet om det inte, mot bakgrund av de faktiska omständigheterna kring gärningen, utan vidare kan lämnas utan avseende. I de fallen invändningen inte kan lämnas utan avseende ska åklagaren presentera bevisning av sådan styrka att invändningen framstår som obefogad

(jfr "Samurajsvärdet" NJA 2012 s. 45 p. 14).

Högsta domstolens uttalanden i "Samurajsvärdet" ger dock inte tillräcklig vägledning om vilken bevisstyrka som orden "framstår som obefogad" är avsedd att ge uttryck för, särskilt när det gäller en invändning om bristande uppsåt på grund av sömn. Sådana invändningar tenderar också att bli mer vanligt förekommande, framförallt i mål om sexualbrott. Det är därför av vikt för ledning av rättstillämpningen att Högsta domstolen uttalar sig i frågan om hur en invändning om att en åtalad gärning skett i sömnen ska hanteras och värderas.

Vapenbrott

• **Frågor om rubricering och straffmätning**

Den 1 januari 2018 höjdes straffskalan för grovt vapenbrott från fängelse ett–fyra år till fängelse två–fem år. Vidare höjdes minimistraffet för synnerligen grovt vapenbrott från fängelse tre år till fängelse fyra år. Vägledande uttalanden behövs om gränsdragningen mellan det grova och det synnerligen grova brottet och när det gäller straffmätning.

I december 2020 genomfördes lagändringar som syftade till att fler gärningar skulle bedömas som grovt vapenbrott. I "De insmugglade tårgaspistolerna" (dom den 27 oktober 2021 i mål B 2465-21) fann Högsta domstolen att införsel av tre tårgasvapen har ansetts kunna utgöra en gärning av särskilt farlig art. Att smugglingen avser tårgasvapen utesluter enligt Högsta domstolen inte att brottet anses som grovt på grund av att gärningen har varit av särskilt farlig art. I domen konstaterades att sådana vapen är lätta att modifiera för att kunna användas med skarpa patroner och att detta är vanligt förekommande i kriminella grupperingar. Då det funnits en uppenbar risk att vapnen skulle överlåtas till eller användas av kriminella grupperingar bedömdes gärningen som grov vapensmuggling. Det finns dock fortfarande behov av att bevaka praxis vad gäller start- och tårgasvapen som är vapentyper som regelbundet byggs om till skarpa vapen. Hur många start- och tårgasvapen behövs för att det ska bli grovt vapenbrott eller grov vapensmuggling? Det finns även behov av att bevaka praxis när det gäller rubricering av vapenbrott i de fall då någon

vital men lättmonterad detalj, t.ex. ett tändstift/slagstift, saknas på ett vapen men vapnet enkelt kan återställas i brukbart skick. Det kan behövas vägledande uttalanden i frågan om sådana vapenbrott med hänsyn till övriga försvårande omständigheter bör rubriceras som grovt brott trots att vapnen är (tillfälligt) obrukbara.

Grovt våld mot tjänsteman

• Rekvisitet våld av allvarligt slag

En av kvalifikationsgrunderna som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet våld mot tjänsteman är att bedöma som grovt är om gärningen har innefattat våld av allvarligt slag. Enligt förarbetsuttalanden (prop. 2015/16:113 s. 92 och 83) bör det, på motsvarande sätt som när det gäller olaga tvång, för att våldet ska anses ha varit av allvarligt slag krävas att det är fråga om misshandelsbrott med ett straffvärde om fängelse kring sex månader eller mer. Minimistrafte för grovt våld mot tjänsteman och grovt olaga tvång var då fängelse i sex månader. Från och med den 1 januari 2020 är minimistrafte fängelse i ett år. I "Upprepade övergrepp i rättssak" NJA 2019 s. 747 prövades motsvarande kvalifikationsgrund för grovt övergrepp i rättssak. Detta brott har ett minimistrafte på fängelse i två år. Högsta domstolen redovisade förarbetsuttalandena om olaga tvång samt konstaterade att när det gäller grov utpressning uttalades att med våld av allvarligt slag avses i första hand sådant våld som utgör grov misshandel, vars minimistrafte då motsvarade minimistrafte för grov utpressning dvs. ett års fängelse. Enligt Högsta domstolen är våld av allvarligt slag ett uttryck som måste kunna anpassas efter den straffbestämmelse där det förekommer och ska därför tolkas något mer restriktivt vid grovt övergrepp i rättssak, som har ett mycket strängt minimistrafte. Tillämpningen och tolkningen i underrättspraxis av rekvisitet våld av allvarligt slag, och därmed gränsdragningen mellan grovt våld mot tjänsteman och brott av normalgraden, är inte enhetlig. Det finns exempel på avgöranden där straffvärdet för misshandelsbrottet framstår som högre än sex månader utan att brottet kvalificerats som grovt, varför det behövs vägledande uttalanden om hur rekvisitet *våld av allvarligt slag* ska tolkas.

Hemlig dataavläsning

• Territorialitetsprincipen och exekutiv jurisdiktion

Det behövs vägledande uttalanden från HD för att klargöra om andra anknytningsmoment än fysisk lagringsplats kan utgöra grund för svensk jurisdiktion när det gäller hemlig dataavläsning av sådan elektronisk information som är lagrad i ett annat land än Sverige eller där det är oklart var informationen är lagrad (exekutiv jurisdiktion). I förarbetena till lagen om hemlig dataavläsning gjordes bedömningen att frågan om en ändring av den hittillsvarande svenska hållningen när det gäller exekutiv jurisdiktion vid elektroniskt lagrade uppgifter inte borde tas om hand inom ramen för det lagstiftningsprojektet. Istället hänvisades till att frågan bäst tas om hand inom ramen för det internationella samarbetet eller på annat lämpligt sätt. En utredare, som ska redovisa sitt uppdrag senast den 6 februari 2023, har därefter fått i uppdrag att analysera vissa frågor om jurisdiktion, inklusive folkrättsliga överväganden, i förhållande till elektronisk information som finns eller kan finnas utanför Sverige och ta ställning till om det bör införas en särskild lagreglering för exekutiv jurisdiktion (dir. 2021:58). I nuläget är emellertid rättsläget oklart och det behövs vägledning från Högsta domstolen.

Behövs tydligare eller ändrad praxis?

Ofredande

• Straffansvarets gränser

Det finns behov av praxis när det gäller ofredande genom elektronisk övervakning. Användande av spårningsutrustning vid brott i kriminella miljöer och vid brott i parrelation har ökat. Praxis ger inte någon klar ledning om var straffansvarets gränser går. Det finns därför behov av vägledande uttalanden om när brott fullbordas och kravet på gärningsmannens uppsåt.

Ofredande av barn

• Föräldrars straffria utrymme vid hedersrelaterad brottslighet

Den 1 juli 2020 infördes en ny straffskärpningsgrund i 29 kap. 2 § 10 brottsbalken avseende brott som äger rum med heder som motiv. Ett beteende som är vanligt förekommande i en hederskontext är att målsäganden förföljs, bevakas och kontrolleras av familj och släktingar. Ett sådant hänsynslöst beteende bör kunna betraktas som ofredande under förutsättning att gärningen varit ägnad att kränka målsägandens frid på ett kännbart sätt. Enligt förarbetena till de senaste ändringarna i 4 kap. 7 § brottsbalken ska bedömningen om gärningen är ägnad att kränka den

utsattes frid på ett kännbart sätt göras utifrån de faktiska förhållandena i det enskilda fallet och med hänsyn till den enskilda målsäganden. Det finns behov av vägledande uttalanden när det gäller den intressekonflikt som kan uppstå mellan ett barns rätt till en personlig sfär och föräldraansvaret enligt föräldrabalken, inte minst med anledning av att FN:s barnkonvention blev svensk lag den 1 januari 2020.

Hets mot folkgrupp

• Straffansvarets gränser

Anmälningar om hets mot folkgrupp på sociala medier är fortsatt vanligt förekommande. Domstolarnas praxis rörande vilka meddelanden som uttrycker straffbar missaktning varierar och inte heller åklagarnas bedömningar är enhetliga. Det finns behov av vägledning när det gäller hur misstänkta gärningar förhåller sig till yttrandefrihetens gränser som dessa framgår av regeringsformen och Europakonventionen.

Narkotikabrott

• Nya narkotikapreparat

Under senare år har många nya preparat narkotikaklassats. Uttalanden från Högsta domstolen kan komma att behövas beträffande kriterierna för farlighetsbedömningen. För att det ska bli aktuellt att överklaga ett mål till Högsta domstolen krävs dock att det finns tillräckliga kunskaper om de nya preparaten och att praxis antingen brister i enhetlighet eller ligger fel.

Ny lagstiftning

Företagsbot

- Lagändringar

Den 1 januari 2020 genomfördes vissa ändringar av reglerna om företagsbot. Ändringarna innebar bl.a. att samordningen av straffpåföljd och företagsbot numera ska ske när företagsboten bestäms. En särskild bestämmelse infördes i 36 kap. 10 § första stycket 2 brottbalken enligt vilken en företagsbot ska kunna jämkas om företagsägare döms till påföljd och den samlade reaktionen på brottsligheten annars skulle bli oproportionerligt sträng. Utvecklingen av praxis bör bevakas.

Ungdomsövervakning

- Ny ungdomspåföljd

Den 1 januari 2021 infördes den nya påföljden ungdomsövervakning för unga personer som begått allvarliga brott. Påföljden ska kunna dömas ut när varken ungdomsvård eller ungdomstjänst är en tillräckligt ingripande påföljd. Det är angeläget att tillämpningsområdet för den nya påföljden klarläggs, liksom utrymmet att undanröja påföljden vid bl.a. misskötsamhet och döma ut en ny påföljd. Utvecklingen av praxis bör bevakas.

29 kap. 2 § brottbalken – ny straffskärpningsgrund

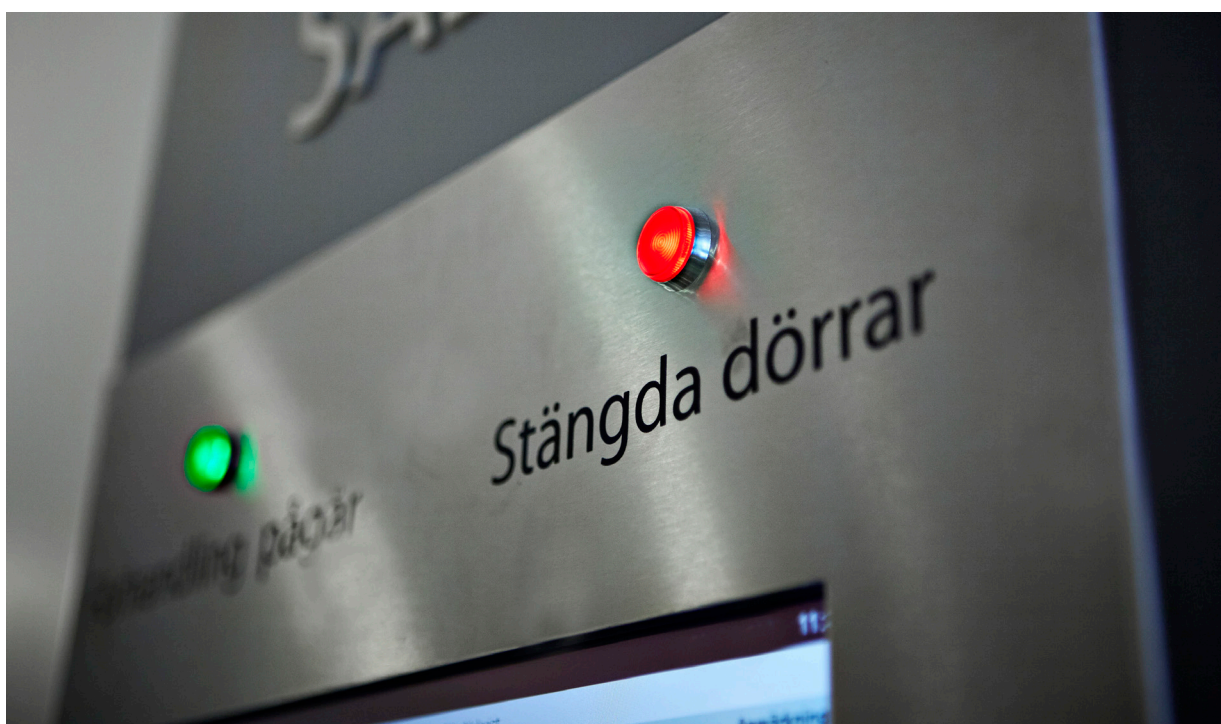
- Hedersrelaterad brottslighet

Den 1 juli 2020 infördes en ny straffskärpningsgrund i 29 kap. 2 § 10 brottbalken som innebär att straffen skärps för hedersrelaterad brottslighet. Om motivet för brottet varit att bevara eller återupprätta heder ska det ses som en försvårande omständighet vid bedömningen av straffvärdet. Utvecklingen av praxis avseende tillämpningen av den nya straffskärpningsgrunden bör bevakas.

Barnäktenskapsbrott

- Nytt brott

Den 1 juli 2020 infördes ett nytt brott, barnäktenskapsbrott, i 4 kap. 4 c § tredje stycket brottbalken. Barnäktenskapsbrott omfattar till skillnad från bestämmelsen om äktenskapstvång inte bara fall där det förekommit olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet, utan även fall där ett barn under 18 år förmås eller tillåts ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. Enligt förarbetena krävs endast mycket subtila påtryckningar, exempelvis från släktingar, för att rekvisitet förmå ska anses uppfyllt. Vidare kan en vårdnadshavare som tillåter – eller genom sin garantställning underlåter att avvärja – att ett barn ingår ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse träffas av bestämmelsen. Utvecklingen av praxis bör följas.

Barnfridsbrott

• Nytt brott

Den 1 juli 2021 infördes det nya gradindelade brottet barnfridsbrott i 4 kap. 3 § brottsbalken. Barnfridsbrottet gör det straffbart att låta ett barn bevittna vissa uppräknade brott i 3, 4, 6 och 12 kap. brottsbalken samt straffbara försök till de angivna brotten. Bevittna innebär att barnet ska ha sett eller hört de väsentliga delarna av brottet. Brottet förutsätter att barnet är närstående eller tidigare närstående till både gärningspersonen och målsäganden i grundbrottet (det bevittnade brottet). Relationen mellan gärningspersonen och målsäganden i grundbrottet saknar betydelse. Utvecklingen av praxis bör bevakas, särskilt när det gäller frågor om brottskonkurrens och påföljd.

Uppmaning till självmord

• Nytt brott

Den 1 maj 2021 trädde de nya straffbestämmelserna om uppmaning till självmord och oaktsam uppmaning till självmord i kraft (4 kap. 7 a § brottsbalken). Straffbestämmelserna innebär att det under vissa

omständigheter är straffbart att uppmana eller att på något annat liknande sätt påverka en person att ta sitt liv. Straffet för uppmaning till självmord är fängelse i högst två år och för oaktsam uppmaning till självmord, böter eller fängelse i högst sex månader. Det finns även en ansvarsfrihetsregel för mindre allvarliga fall. Utvecklingen av praxis bör bevakas.

ÅKLAGARMYNDIGHETEN

Box 5553, 114 85 Stockholm
registrator@aklagare.se
www.aklagare.se